

dogme bez ikakva dodira s Crkvom. On može proglasiti samo ono, što vjeruje opća Crkva. Odlučuje zajedno sa svim katoličkim biskupima, posebno sa biskupskom sinodom, koja je ustanovljena nakon zadnjeg sabora. Ali budući da zajedništvo s njim sačinjava kamen kušnje pripadanja jedinstvu, riječi koje on izgovara, sigurno su pune istine Duha Svetoga, barem onda, kad izričito izjavljuje, da govori na normativan i nezabludiv način, što se događa veoma rijetko. Ova je Papina karizma (dar Duha) vezana uz vršenje službe da bude prvi među svojom braćom. Što reći o papinoj vjeri? On je vjernik, koji, također kao papa, prima svoju vjeru od crkvene zajednice, u kojoj mu je povjerena jedna tako velika zadaća.

Ako mnoge direktive i izjave učiteljstva ne pretendiraju na svoju nezabludivost, to ne znači da se događaju bez Duha Božjega. One su predragocjen i ujedno auktoritativan glas.

(Str. 432—433)

Ekklesia, Roma, n. 1 (1969 p. 45—73)
Preveo s talijanskog A. Žic

KNJIGA MUDROSTI U NOVOJ HRVATSKOJ BIBLIJI

Zašto će biti predmet ove moje recenzije prijevod baš knjige Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji? Ima za to više razloga. Prvi je liturgična uporaba ove svete knjige. Barem smo do sada čitali u misnim formularima neke odlomke, i to takve koji se blistaju kao biserje u Starom Zavjetu (npr. na dane više mučenika izvan uskrsnoga vremena, na dane mučenika kroz uskrsno vrijeme, u misama sv. Tome Akvinca, sv. Roberta Belarmina, sv. Stanislava Kostke). Osim toga svratila je knjiga Mudrosti moju pozornost na sebe zato jer se u njoj susreću dva svijeta, ona dva koja zapanjuju povjesničare ljudske misli, bilo koje boje, naime, da se izrazim poznatim francuskim izrazima, »le miracle grec« i »le miracle israélite«. Tko god se bavi starom grčkom literaturom, izvan sebe je od čuđenja kako se grčki duh mogao popeti, na tolikim raznim područjima, do tako vrtoglave visine. Tako i još više nas zapanjuje uspon ljudskog duha tamo u maloj, siromašnoj Palestini, uspon koji je ujedno najdublje poniranje u ljudsku dušu, u njezine težnje najintimnije, religiozno-čudoredne. Stari Grci u našim modernim širim masama padaju u zaborav, od Sv. Pisma, i od St. Z., hoće da žive još milijuni ljudi. U knjizi Mudrosti nećemo naći ni genijalnost Platonovu ni originalnost proroka Izaije. Ali je zanimljivo promatrati u njoj kako židovski mozak sebi asimilira grčke ideje, kako autentično grčki govor izražava starozavjetne pojmove.

Prijevod knjige Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji osnovno je prijevod pok. profesora dra A. Sovića. Njega je cijenio prvi rektor Papinskog Biblijskog Instituta u Rimu, o. L. Fonck. Povjerio mu je zadaću da izda kritični

tekst komentara Pjesme nad pjesmama od Nila Monaha. Da mu omogući rad, pribavio mu je stipendij. Prof. dra Sovića karakterizirao je o. Fonck u razgovoru sa mnom ovim kratkim riječima: »Zna grčki«. Da imamo u Bibliji lijep prijevod knjige Mudrosti, za to nam jamči također autoritet T. Ladana, izvrsna poznavaoca hrvatskog jezika. Ako se ja usudujem pristupiti s kritikom k tom uspjelom prijevodu, ja to činim zato jer tako zamašan posao kao što je u nekom narodu prijevod Sv. Pisma traži doprinos svakoga koji može nešto pridonijeti, da se prijevod u novim izdanjima savršeno dotjera. Želim nešto pridonijeti, ali sam svijestan da je lako novu kuću kritizirati, ali teško sagraditi. Svijestan sam također kako moram biti obazriv prema prevodiocu ukoliko on prije 30—40 godina nije imao na raspolaganje onih znanstvenih pomagala koja mi sada imamo.

Da moja kritika bude što većemu broju čitatelja pristupačna, a ne previše lingvistično suhoparna, proći ću ja kroz neke domene grčke i starozavjetne misli ne tako da napišem teologiju knjige Mudrosti, nego tako da pokažem kako bih ja nastojao biti točniji u prijevodu filozofske i teološke terminologije. Čisto lingvistične primjedbe dodat ću na koncu svoje rasprave.

1. *Svijet i čovjek*. Da vidimo dakle kako se pisac knjige Mudrosti izražava o kozmosu, o svijetu, o čovjeku! Njemu je evidentno da je Bog sve stvorio, u vremenu. A sve je stvoreno zato da bude, *eis to einai* (1, 14). U prijevodu čitam »da sve opstane«. Ja bih parafrazirao: da opstane i ostane. Smeta mi naime svršeni oblik glagola. Možda je to pitanje hrvatskoga jezika, koje u tom slučaju prepuštam stručnjacima za hrvatski jezik.

Čovjeka je Bog stvorio za neraspadljivost (2,23). Prijevod je dobar. Samo u 2. dijelu istog retka prigovoriti ću dvoje prijevodu »i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti«. Prvo: točan bi prijevod glasio »učinio ga slikom . . .«. Drugo: imenica *aidiotes* (kao i pridjev *aidios*) ne označuje samo besmrtnost, nego vječnost. Filozofski je to termin, a filozofi definiraju da je *aidion* ono što je bez početka i bez svršetka. Čovjek nije *aidios*, može se samo reći da je svojom besmrtnošću neka slaba slika vječnosti Božje. Moja teškoća osjećala se već davno. Najbolji stari rukopisi ABS imaju *idiotetos*: učinio je Bog čovjeka slikom svoje vlastitosti (naravi svojstva). Varijanta starih kodeksa mene privlači. Preveo ju je CRAMPON: »de sa nature«. Tako prevode i Bj, WEBER, VACCARI, TILLMANN i drugi.

Iz grčke filozofije uzeo je hagiograf još dva srodna izraza: *aphthasia*, *athanasia*. Jesu kod Grka sinonimna. Ne uzrujavam se što vidim u prijevodu za *aphtharsia* (točno neraspadljivost) dvaput besmrtnost (6, 18. 19). Zanimljiva je konstatacija u 6, 19 da »besmrtnost vodi u blizinu Božju«. Dakle je ipak u besmrtnosti naša sličnost s Bogom. To bi ostalo, prema kontekstu, makar mi preveli da nas je Bog učinio »slikom svoje naravi«.

Čovjeka je Mudrost obdarila jakošću »da vlada svemirom« (10, 2). Prijevod nije tačan, jer *hapanta* (= sve) nije u grčkom jeziku terminus technicus za svemir, koji se zove *to pan*, *to holon*, *kosmos*, *uranos*. A hagiograf nije ni u snu pomislio da će čovjek vladati svemirom, i suncem

i mjesecom i zvijezdama. Naš prevodilac mogao bi se pozvati na francuski prijevod Bj (Bj je moja kratica za Bibliju jeruzalemsku): »dominer l'univers«. Odgovaram da francusko *univers* može značiti samo zemlju s njezinim stanovnicima. — Opet, čini se, ovisno o Bj prevedeno je u 1, 7 da »duh Gospodnji ispunja svemir« (l'univers). Ovdje stoji u izvorniku imenica oikumene, koja znači napućenu zemlju ili jednostavno zemlju. Predlažem prijevod: duh Gospodnji ispunja svijet (krug zemaljski, vaskonu). Taj duh Gospodnji »drži sve«. Izraz je uzet iz stoicizma, premda stoičko *pneuma* nije isto što *pneuma* biblijsko. Više u skladu sa stoicizmom bilo bi: drži skupa sve.

Naš praroditelj Adam zove se 7, 1 *protoplastos*, Bj je prevela »premier être«. naš prevodilac isto tako »prvo biće«. Jahvistični izvještaj o stvaranju (Post 2) ima zbilja ovaj red stvaranja: čovjek, biljke, životinje. Da je to povijesni red, bio bi Adam zaista prvo biće stvoreno od zemlje (*gegenes*). Ali da li je bila nakana pisca knjige Mudrosti da se drži baš jahvističnog reda, a ne drugačijeg, svećeničkog (Post 1)? Bit će vjerojatnije da je *protoplastos* ne Adam kao prvo biće od zemlje, već Adam naprosto kao prvi čovjek. U grčkoj književnosti, koliko je meni poznata, daje se epitet *gegenes* (= postao od zemlje), barem obično, ljudima, ne životinjama.

Gdje hagiograf raspravlja o ljudskoj besmrtnosti, ima pred očima besmrtnost duše. Tijelo umire, raspada se, spominje se i Had, podzemni svijet. Glede Hada nameću se meni tri teškoće. Evo prve! Mudr 2, 1: »još nije poznat tko bi se iz Podzemlja izbavio«. Glagol *analyo* znači katkada izbaviti, tako u samoj knjizi Mudrosti u točno srodnom tekstu 16, 14. No u helenističko doba običnije je značenje vratiti se (Tob 2, 9; Jdt 13, 1; 2 Mak 8, 25; 9, 1; 12, 7; 15, 28 itd.; Lk 12,36). Možda bi bilo zgodnije prevesti »još nije poznat tko bi se iz Podzemlja vratio«. Drugo! Podzemlje predstavljali su sebi u ona vremena kao da je točno pod zemljom. Zato bi bio točan prijevod glagola *katageis* ... *anageis* u 16, 13 »vodiš dolje... i natrag gore«. Naš se prevodilac zadovoljio prijevodom »dovodiš... izvodiš«. Treća moja teškoća! Opisuje se 17,13 noć pomora egipatskih prvorođenaca i zove se ona *adynatos*, a i sam Had *adynatos*, u našem prijevodu: nemoćan. A bio je Had one noći, harajući tako strašno, naprotiv silan i moćan. Veli doduše hagiograf da Had ne vlada zemljom (1,14); u onoj kobnoj noći kao da je ipak vladao nad Egipćanima. Teškoću je osjetio već prije mene talijanski prevodilac o. VACCARI. On je pridjev *adynatos* pred noću i pred Podzemljem preveo: impraticabile. I meni bi se svidjelo prevesti »nemoguća (= nesnosni) Had«. Kad bih samo našao još negdje drugdje značenje *adynatos* = nesosan! Iznosim svoje sumnje. Neka vide moji čitatelji da ne kritiziram sve kao pogrešno. Može se tako, može se onako. Ja iznosim razloge za svoje.

U duhu stoicizma veli sveti pisac nešto o jednakosti svih ljudi. Zemlja, na koju pada novorođenče, prema svim je *homoiopathes*, jednako raspoložena, tako prema kralju kako prema robu (7, 3). U prijevodu »na zemlju, koja nas sve nosi« nedostaje nešto. Dalo bi se to popuniti dodatkom »koja nas jednako sve nosi«.

Dolazi li do izražaja grčki dualizam duša/tijelo u knjizi Mudrosti? Dolazi. Sve što nam bogonadahnuti pisac o tome kaže možemo i moramo

prihvatiti. Teškoća glede njegove tobožnje nauke u preegzistenciji duše nije nerješiva (8, 19 s.). On o tijelu kao grobu, kao tamnici duše, kao bitnoj zapreci spoznaji Boga ne kaže ništa. Živa je istina ipak da propadljivo tijelo tlači dušu i ovaj zemljani šator pritiskuje um bremenit mislima« (9, 15). A i tu bih ja ono »tlači dušu« ovako ublažio: »teško je (barynei) duši«.

Čujemo, eto, nešto i o umu bremenitom mislima. Poznata nam je u grčkoj filozofiji apoteoza uma (*nus*); daleko od nje naš hagiograf, koliko god on cijenio razum. Grci su pomno razlikovali um od volje. Konkretno i organsko pojmovanje židovsko nije u uporabi grčke riječi *nus* to dvoje tako dijelilo. Zato nije pogriješio hrvatski prevodilac kao je za *nus* uzeo riječ duša (4, 12). Terminu *nus* srodan je termin *epinoia*. Svuda je dobro preveden. Zamislio sam se tek čitajući 6, 16 da Mudrost onima koji su nje dostojni dolazi u susret u svakoj misli. Ni govora o kakvoj pogrešci! Ali kako *epinoia* uključuje u svojem značenju i nešto investicije i brige dao bih ja prednost prijevodu o. VACCARI-ja »con ogni cura«. Mudrost nas predusreće svakom svojom mišlju, invencijom, brigom.

Za naše duševno djelovanje imamo u knjizi Mudrosti još izraz *logismos*, naime za misao više praktičnu. U LXX ta je misao, izražena imenicom *logismos*, nerijetko popraćena činom volje, osjećajem, postaje previše samosvjesna. Prema tomu mogao se *logismos* 12, 10 prevesti čud: zao je Bog da se bezbožnicima čud nikad neće promijeniti. Starijemu grčkom značenju ostali bismo bliži prijevodom: mišljenje, shvaćanje.

Neka bude to dosta o čovjeku i o svijetu! Popnimo se sada više, do dragog Boga!

2. *Bog u knjizi Mudrosti*. Neka se nitko, čitajući ovaj naslov, ne stane veseliti teodicejskoj raspravi koja će slijediti! Bit će toliko teodiceje koliko ima prijevod na tom području nedostataka, eventualnih nedostataka. O Bogu Stvoritelju već smo indirektno nešto spominjali. Kao Stvoritelj zove se Bog 13,3 *genesiarches*, u slijedećem r. 5 *genesiuigos*. Obadva helenistična izraza prevedena su hrvatskom imenicom Tvorac. U redu. Mene ipak nešto nuka da prevedem Početnik. Stvoritelj naziva se također *technites* (13, 1), Mudrost Božja *technitis* (7, 21; 8, 6). Prijevod glasi svuda umjetnik, umjetnica, kao u TILLMANN-ovu njemačkom prijevodu Künstler, Künstlerin. Zapravo zvao se kod Grka *technites* zanatlija, kvalificirani radnik, koji u prvom redu ide za tim da stvori nešto potrebno i korisno. A umjetnik kao umjetnik nastoji stvoriti nešto lijepo, koje će se kao lijepo uživati. Bje ima za Mudrost izraz *ouvrière*, za Boga Stvoritelja izraz artisan. Da se radi o umjetniku, Francuz bi preveo artiste. Opet nijanse, gdje se može prevodilac dugo njihati između dvije vjerojatnosti. Ne smijemo, razumije se, smetnuti s vida da pisac knjige Mudrosti voli u stvarovima promatrati ljepotu (usp. 13, 3, 5). Unatoč tomu ja naslućujem da je njemu lebdio pred očima Platonov Demiurg (= Radnik), no da iz nekog razloga nije htio tako nazvati Boga, već je potražio drugi, ekvivalentni naziv. Pisac poslanice Hebrejima nije se astručavao poslužiti jednim i drugim nazivom Boga, *technites* kao *demiurgos*, što je prevodilac N. Z. preveo: graditelj i tvorac (Heb 11, 10).

Grčki i helenistički filozofi nisu rado govorili o Bogu kao ljubitelju stvorova. Kao da su u ljubavi nazirali nešto nesavršeno: ljubim nešto jer mi to treba! Voljeli su Grci promatrati Boga kao dobrotvora. Pod njihovim utjecajem služi se naš hagiograf imenicama *euergetes* (dobrotvor), *euergesia* (dobrotvornost, dobročinstvo), pridjevom *euergetikos* (dobrotvoran) i glagolom *euergeteo* (činim dobro). Hrvatski je prijevod svuda korektan, samo u 16, 11. 24 nije, možda, dosta precizan. Hagiograf u r. 11 govori Bogu, spominje njegovu brigu oko Izraelaca, »da ne zapadnu u zaboravnost duboku i ostanu bez tvojeg dobročinstva«. Snažniji su grčki izrazi: «... i ne budu otrgnuti od tvoje dobrotvornosti». I u r. 24 življa je boja originalna nego hrvatskoga prijevoda. Čitam kakko stvorenje napominje snagu za kaznu opakima, »a popušta za dobro onima koji se uzdaju u Boga. Bolje prema izvorniku: »ublažuje se da bude dobrotvorno (eis euergesian)...«

Od Grka uzajmio je pisac termin *pronoia* = *providnost* (14, 3; 17, 2). Čitajući o prognanicima vječne providnosti u 17,2, nije mi bilo sve jasno. Ništa za to što se prijevod slaže s drugim modernim prijevodima. *Phygas* je u grčkom jeziku bilo koji bjegunac, također politički prognanik koji se sam udaljio od svojih protivnika, ili kojega je vlast osudila na to da ostavi državu. Sve mi se čini da su prognanici vječne providnosti oni koji sami grešno od nje bježe. U svojoj sumnji tražio sam po stranim prijevodima i našao svoju misao točno izraženu u prijevodu CRAMPON-ovu: »fuyant eux-mêmes votre incessante providence«, Tješit će me možda tko da se može tako razumjeti i novi hrvatski prijevod. Ako je tako, ostavimo ga u miru! Teško bi mi bilo pomisliti, i kao Židovu St. Z. i kao grčkom stoiku, da me Bog, dok živim na svijetu, tjera od svoje vječne providnosti.

Naš hagiograf služi se grčkom terminologijom za Boga dobrotvora i za njegovu providnost. Ali on ima za nas nešto kud i kamo uzvišenije i autentično biblijsko: ideju ljubavi Božje prema stvorovima (1, 13 s.; 11, 23—26). Osobito odlomku 11, 23—26 mi se divimo kao dragulju među biblijskim izrekama o ljubavi Božjoj. Odlomak se završava uslikom »Gospodaru, ljubitelju života«, grčki *despota philopsyche*. Kad sam ja, već davno, prvi put čitao taj izraz, instinktivno sam ga preveo »Gospode, ljubitelju duša«. Tako sam ga i citirao. Prianjao sam uz svoj prijevod još više baveći se grčkim autorima i susrećući složenicu *philopsychos* s lošim značenjem, o čovjeku koji previše voli svoj život te postaje kukavica.

Sada kao egzeget ne mogu nijekati da sveti pisac ima pred očima život, ali sam isto tako uvjeren da mu lebdi pred očima najviše život ljudske duše, sama duša. Isti dojam imaju i drugi. Prvoklasni grčki LIDDELL-SCOTT daje nam za naš tekst ovo značenje: »loving men's lives or souls«, talijanski rječnik ROCCI-jev: »amante delle vite, delle anime«. Bj prevodi »ami de la vie«, u bilješci veli da bi bilo literalno »ami de l'âme«, CRAMPON obratno. Pripominjem da se imenica *psyche* nalazi u knjizi Mudrosti 25 puta, svuda sa značenjem *duša* osim četiri puta. Još nešto! Lakše shvaćam da prema Sv. Pismu Bog ljubi konkretna ljudska

bića nego da ljubi pojavu života. Zanima me ne bi li se izmislio prijevod u kojem bi bio izražen i pojam duše i pojam života.

U 7, 22—8, 1 spjevao je hagiograf divan slavospjev Mudrosti, Duha koji je u Mudrosti. Sve se to odnosi na Boga. Smijem se dakle sada, kad raspravljam o teodicejskom rječniku, osvrnuti na taj slavospjev. U Mudrosti je Božjoj *pneuma noeron* (7, 22), prevedeno »duh razborit«. Budući da je čitav odlomak izrazito grčki, prevodim ja više u grčkom duhu »duh misaon (uman, razuman)«. Slično. bilo bi po mojem u r. 23, o Duhu Mudrosti, da »prodire kroza sve duhove misaone (pneumatōn noeron)« a ne »kroz duše mudre«. Isto je *pneuma* Božje *apemanton* (r. 22). Ne razumijem prijevod »nepri stran«, mora biti ili pasivno »nepovrediv« ili aktivno »neskrodljiv«. Slijedi epitet *philagathon*, preveden »dobrohotan«. Tačniji prijevod bit će: koji voli što je dobro. Zadnji epitet u istom retku jest *oax*; prijevod »oštar« doslovan je, ali u hrvatskom jeziku, po mojem ukusu preoštar. Ne bi li bilo korektno, a za hrvatsko uho ugodnije: prodoran?

Slijedeći r. 23 veli o Duhu Mudrosti da je *amerimmon*. Što da kažem o prijevodu »bezbrizhan«. Zvuči li to lijepo o Duhu Božjem? Svakako bit će bolje: bez brige. Među duhovima kroz koje prodire Duh ima ih koji su prema hrvatskom prijevodu najbitniji (ib.). Meni pridjev »tanak« doziva u pamet nešto materijalno; ali, kako da prevedemo drugačije (grčki *leptotaton*)? Prema r. 25 Mudrost Božja »ništa nečisto ne može oskrvnuti«. Točno! Ali doslovnije bi bilo da »ništa okaljano u nju ne pada«. Prema r. 26 Mudrost je Božja »zrcalo čisto djela Božjega«; velim opet, doslovnije bi bilo »zrcalo bez mrlje djelatnosti (*energeias*) Božje«.

O Bogu objavljuje nam knjiga Mudrosti još svašta drugo. Ugodno mi je što ja kao kritik ne trebam ništa više dodati, kad je prijevod svuda dobar. Ipak još nešto! O Bogu čitamo 15, 1 da je »blag i istinit«. Jedva mogu dvojiti da bi ispravan prijevod glasio »dobar i vjeran (*chrestos kai alethes*)«.

3. *Bog i ćudorede*. Bog je čuvar moralnoga poretka, to je jasna nauka knjige Mudrosti. Već na ovom svijetu on nagrađuje dobro, kažnjava zlo. Kazne su medicinalne. Bog njima čovjeka odgaja. Za odgoj Božji evo nam najprije imenice *elenchos*, glagola *elencho*. Što se tim riječima označuje, sad je više kazna sada više ukor. Neću kritizirati prevodioca što je svoj prijevod varirao. Malko samo oklijevam čitajući o Duhu pouke, dakle o samom odgojitelju, da »uzmiče kad se nepravda pojavi« (1, 5). Sumnjiv mi je glagol »uzmiče« za grčko *elenchthesetai*. U uzmaku osjećam nešto kao poraz. Grčki oblik znači: bit će ukoren, opovrgnut. Smisao je da će se Duh Sveti odgojitelj ukloniti pogrdama, pogrdivan ukloniti, ili da će se ukloniti kad se grijeh pojavi sa svojim razlozima. — U prijevodu »zbog njihove zapovijedi« (11, 7 a) prijedlog zbog je premalo za *eis elenchon*; recimo dakle »za kaznu njihovoj zapovijedi« Isti je izraz tako preveden, dobro preveden 18, 5.

O ovozemnom karanju Božjem ima još u knjizi Mudrosti. Neka mi se dopusti samo još jedna primjedba! Prema 7, 15 Bog »upravlja mudracima«. Točnije bi bilo da »ispravlja mudrace«. Ne urgiram ispravak. — Glede vječnih moralnih sankcija, nagrade vječne blažene besmrtnosti, koju

mora čovjek sebi zaslužiti (6, 18), reći ću ovo. Lijepo je što čitamo o kreposti 4, 2 kako »okrunjena vječno slavlje slavi«. Prijevod nije pogrešan. No kako i ljudi koji ne vjeruju u prekogrobni život govore o vječnoj slavi, i kako u originalu stoji izraz *en aioni*, volio bih ja prevesti »u vječnosti...«

A pošto smo se, eto, sastali s grčkom riječju *aion*, pridodat ću što piše o toj riječi H. SASSE u *Theol. Wörterbuch zum N. T.* 1, 203 da se u njoj osjeća i vremenski elemenat. Dakle 13, 9 ne samo »svemir istraživati« nego tijek svemira, — 14,6 ne svijetu ostaviti, već budućemu vijeku, — možda i 18,4 ne svijetu podariti svjetlost Zakona, nego vjekovima.

Još mi nešto pada na pamet što se tiče vremenitih kazna. Nešto što bi moglo sablazniti čitatelje Biblije. Knjiga Mudrosti navješćuje kaznu Božju preljubničkoj djeci. Egzegeti nas smiruju, a ja sam uz njih, razjašnjenjem da kazna stiže samo djecu koja nasljeđuju grešni život svojih roditelja. Ali ovdje spadaju na mene samo lingvistične primjedbe. Čitam 3, 16 da »djeca preljubnička neće doći do savršenstva« (*atelesta estai*). Po mojem shvaćanju pravi je smisao ovaj: neće doći do cilja, promašit će cilj. Naš je prevodilac želio, čini se, izreku ublažiti, možda prema 4, 3, gdje o istoj djeci čitamo da »se duboko ne korijene i nemaju čvrsta temelja«.

Za čudoredan život služi se hagiograf izrazom *akelidotos* = *neokaljan*. Zašto je prevodilac preveo »krepstan? Pridjev *amomos* preveo je 2, 22 čist (tako i Bj: *âmes pures*). Ako je hagiografu u Egiptu bio poznat bog Momos kritik među bogovima, bila mu je jamačno živa u mašti etimologija pridjeva *amomos* — *besprijekoran* (čemu nema prigovora). Ipak, ako ritam u rečku to traži, nek ostane pridjev »čist«!

Grčka je filozofija izgradila svoju aretologiju, nauku o krepostima s točnim definicijama pojedinih kreposti. Crpao je odanle i pisac knjige Mudrosti, na pr. što kaže o stožernim krepostima (8, 7). Dobro je da prevodilac nešto zna o grčkoj etici, ali kod prevođenja svete knjige mora paziti još na svašta drugo. Uzmimo kao primjer stožernu krepost pravednosti, koja daje svakomu što ga idel! Za tu krepost imaju Grci imenicu *dikaioosyne*, pridjev *dikaios*. Obadvije riječi mogu imati i šire značenje, mogu značiti sve socijalne kreposti skupa. Pače u Bibliji *dikaios* dosta je često čovjek koji vrši sve dužnosti prema Bogu i prema ljudima. U knjizi Mudrosti imamo i jedno i drugo značenje. Da li je prevodilac u svakom tekstu pogodio pravo?

Preveo je 1, 15 »pravednost je besmrtna«, 8, 7 »ako tko ljubi pravednost«, 15,3 o Bogu »tebe znati — savršena je pravednost«. Naši će vjernici, tako bih ja rekao, čitajući ova tri prijevoda, odmah pomisliti na stožernu krepost pravednosti. A ja sam uvjeren da je značenje šire: krepstan život uopće, svetost. Najviše se u 8, 7 osjeća nešto nezgodno: da će »pravednost« (svetost uopće) poučavati »pravednosti« (stožernoj kreposti). Moj prigovor pada i na druge moderne prijevode, na Bj. Zato naslućujem da će prijevod ostati kakav jest. Potrebno je u tom slučaju tumačenje kakvo doista čitam uz 8, 7 (str. 275). Tu valja dodati da isto vrijedi i za 1, 15 i 15, 3. Ne vrijedi, što je autor bilježaka krivo dodao, za 1, 1, gdje se radi o sucima, dakle o pravednosti u užem smislu riječi.

Gdje god čitam u Bibliji za *dikaios* pravednik, slažem se. Pravednik je i kod nas općenito čovjek svet. — Teško mi je opet s tekstom 14, 7: »Blagoslovljeno drvo po kojem pravda (*dikaiosyne*) dolazi«. Mnogi misle da je govor o drvu kojim se služimo u pravu svrhu; ako je tako, prijevod nije dobar. Ako li je govor o lađi Noinoj, teško shvaćam koja nam pravda po njoj dolazi. — Sucima zemaljskim preporučuje se prema hrvatskom prijevodu da misle o Gospodinu pravednim mislima (1, 1). No tu je u izvorniku govor o mislima dobrim, ispravnim, valjanim; upotrebljava se naime imenica *agathotes*. — *Epieikeia* shvaća se u hrvatskoj Bibliji kao blagost (2, 19; 12, 18). Dobro je pogođeno. Ne treba ispravljati prema definiciji u *Epimahovoj etici*.

Od aretalogije prijeđimo u hamartologiju! Za grijeh ima knjiga Mudrosti, kao uopće Sv. Pismo, više sinonima. Jedan je od njih *adikia*, što bi prema etimologiji značilo nepravda. U Sv. Pismu riječ često nije ništa drugo nego sinonim za grijeh. U 1, 5 bilo bi bolje »kad se opačina pojavi«, a čitam »kad se nepravda pojavi«; u 11, 15 čitam »nepravedne... misli«, a hagiograf ima u vidu opake (grešne) misli. Isto ću reći o pridjevu *adikos*. Prijevod »bezbrizan« jamačno je nastao nekom zabunom u 12,23. Mjesto bezbrizan metnimo grešan: »koji su živjeli grešnim... životom«! Također u 1, 8 prijevod »tko nepravedno (*adika*) govori« valja zamijeniti ovim: »tko grešno (opako) govori«. Zakleti se *adikos* u 14, 30 znači možda ipak zakleti se nepravedno, možda zakleti se grešno; naš je prevodilac preveo »krivo«, što nije sasvim točno.

Riječima *anomia*, *anomema*, *anomos* označuje se prema etimologiji nešto što je protiv zakona. Naš je prevodilac vidio u njima označeno ili bezakonje nešto zločinačko, bezbrizno. Nije se prevario. To su u Sv. Pismu često sinonimi za grijeh grešnika. Isto dopuštaju stručnjaci i o imenici *paraptoma* (3, 13; 10, 1) i glagolu *parapipto* (6, 9; 12, 2). Da prevodioca hipnotizira etimologija, zaludu će se mučiti kako bi preveo dvoje što znači jedna grčka riječ: promašaj i pad. Suvišna muka! To su sinonimi za grijeh, što je naš prevodilac dobro shvatio. Prevodilac N. Z. sretno je više puta prevodio *paraptoma* prekršaj. *Paraptoma* je pojedini grešni čin, ne nešto habitualno.

Vjersko-čudorednog života nema bez molitve. Za nju ima knjiga Mudrosti više izraza. Sve je većinom dobro prevedeno. Samo za glagol *epikaleomai* (prizivam) čitam u tri teksta tri različita prijevoda (7, 7; 11, 4; 13,17), gdje bih ja volio isti. Glagolu *entynchano* prvo je značenje susrećem, drugo molim. U knjizi Mudrosti čitamo glagol dvaput; prijevod je oba puta pristupiti. U 8, 21 bilo bi bolje: obratiti se; »obratih se na Gospoda i pomolih«. U drugom tekstu (16,28) čitam prijevod »prije svjetla zorina preda te stupiti«. Zar ne bi bilo bolje »moliti se tebi«? Ili bi valjalo potražiti izraz koji bi bolje izrazio molitveni susretaj s Bogom.

4. *Izrael i pogani*. Pisac knjige Mudrosti živio je po svoj prilici u Aleksandriji, gdje su Židovi bili izvanredno brojni, imali od početka svoje povlastice, ali su također često mnogo trpjeli od pogana. Živo se osjeća u knjizi opreka između Židova i pogana, idololatrija se persiflira. Čitateljima Biblije bilo bi možda draže da čitaju 14, 11 »kumire poganske« ili »kumire naroda« mjesto »kumire neznabožačke«. Mogu se pogani naz-

vati neznabošci ukoliko ne poznaju pravoga Boga, ali *ethnos* ne znači neznabošci.

Pogani su prema 19, 1 *asebeis*. Taj se pridjev inače svuda prevodi bezbožnik; zašto ovdje grešnik? *Azebes* je jači izraz za grešnika nego *hamartolos*, a ne mora značiti, kao i hrvatska riječ bezbožnik, čovjek koji direktno griješi protiv Boga. Kao bezbožnik vrijedi i u hrvatskom govoru onaj koji teško zanemaruje volju Božju. U 14, 26 propisuje se poganima *aselgeia*. U prijevodu čitamo za to nečudorednost; *aselgeia* je više (seksualna) raspuštenost.

Kumiri zovu se 14, 27 na zanimljiv način anonimni (*anonymoi*). Smisao je da nisu spomena vrijedni ili da nisu vrijedni imena Božjega. Nažalost, epitet nije preveden u novoj Bibliji. — Ime Božje dobiva 14, 21 epitet *akoimone-ton*, što znači da je neprilopćivo, neprenosivo; ne može se prenijeti na idole. Ne mogu pristati na prijevod »neizrecivo ime Božje«.

Šteta što nema hrvatskih izraza za grčke misterije (*mysteria*), za inicijaciju (*teletai*), za čovjeka uvedena u misterije (*mystes*). Ovaj posljednji zove se hrvatski u Mudr 12, 6 posvećenik. Možemo ostati kod toga prijevoda. Grčke misterije spominje naš hagiograf dvaput (14, 15. 23). Hrvatski prevodilac naziva ih tajnim obredima. Ja bih preveo u r. 15: tajno štovanje. Iz konteksta se jasno razabire da je to štovanje religiozno, i to nekog božanstva partikularnog, što je bitno u misterijima. Za ono što je u r. 23 naš prevodilac preveo kao »tajne obrede«, čitamo u originalu dvije riječi, *kryphia mysteria*. U pridjevu *kryphia* ja kao da čujem neki loši prizvuk, koji bi se hrvatski možda ovako izrazio: potajne obrede (potajno štovanje).

Izrazom *teletai* služi se pisac knjige Mudrosti tripud. Izraz je u hrvatskoj Bibliji tako preveden kao da se radi 12, 4 o obredima, a u druga dva teksta (14, 15. 23) o žrtvama. Ovo posljednje ne sviđa mi se. Ako stranom izrazu inicijacija nema mjesta u hrvatskoj Bibliji, predložiti ću ja za 14, 15 »posvećenje«, a za *teknophonous teletas* u r. 23 »tajne svečanosti s djeco-ubojstvom«. Pravo ludilo uhvatilo bi sudionike poganskih misterija. Za tu pojavu poslužio se hagiograf pridjevom *emmanes* (14, 23) i glagolom *mainomai* (14, 28). U r. 28 čitam »bjesne na svojim zabavama«; moj prijevod bi bio »do ludila se zaboravljaju«. *Emmaneis komus* prevedeno je u r. 23 »bjesne gozbe«; meni se nekako nameće prijevod »pomamne priredbe«. *Komos* naime ne mora biti gozba, može biti i povorka ili što slično; a pridjev *bijesan* čini mi se prejak, premda nema sumnje da su bakantkinje znale formalno pobjesnjeti. — Kao jezovite bakanalije opisuje se odredi starodrevnih Kanaanaca (12, 4—6). U prijevodu »žderače utrobe na gozbama mesa ljudskoga, posvećenike sa krvava pira« (r. 5) ja predlažem dva ispravka. Imenica *haimatos* ima svoje mjesto uz meso ljudsko, dakle »na gozbama mesa ljudskoga i krvi«. Tako ostaje imenica *pir* bez epiteta; ja joj dajem epitet »razuzdani (bakantski) pir«, jer to može značiti *thiasos*, a u ovom tekstu siguro i znači.

O kaznama kojima je Bog kaznio krivoboštvo i pogansku nečudorednost naš hagiograf piše opširno. Isto tako o divnoj zaštiti kojom Bog zaštićuje Izraelce, svoje sinove. Objavu koju su oni primili od Boga on jednom spominje imenicom *logia*. Prijevod »proroštva« što ga čitam (16,

11) ne obuhvaća sve što grčka riječ znači: riječi Božje, objavu Božju. Isto šire značenje ima i francuska riječ »oracles« u Bj. Svojom je objavom Bog odgajao svoj narod, stvorio židovsku vjersko-ćudorednu kulturu, koja se u 2, 12 zove *paideia*. Tu se iskvareni Židovi ljute na pravednika i vele da im spočitava »kako izdamosmo odgoj svoj« (točno prema BJ: »nous accuse de trahir notre éducation«). Točno prema izvorniku on spočitava *hamartemata paideias hemon* = grijehe protiv našeg odgoja. Prijevod Biblije stvara u nama sliku jednog zločina, izdajstva, original govori u množini u pojedinačnim prekršajima.

5. *Primjedbe čisto lingvistične ili stilistične*. Izbrojit ću najprije što nije prevedeno. Navodim točno tekst i dodajem hrvatski prijevod onoga što je ispalo, u zagradi nešto da se lakše razumije. 5, 7 bezakonja i (propasti). 15, 7 jednako sve. 16, 20 (gotov kruh) neumorno. 16, 27 (rastopilo se) jednostavno. 17, 7 (granije) (njihova umijeća). 18, 1 (jer nisu) i oni. 18, 9 (zapjevali) unaprijed (ili: prvi). 18, 24 urezana (slavna imena). 19, 4 (nagnala) do te skrajnosti. 19, 13 (prethodili) kao predznaci. 19, 15 i ne samo, (oni se...). 19, 21 a opet, (plamenovi...). — Hvala Bogu, nema toga mnogo. Moći će se lako ispraviti.

Čitajući novi prijevod, primjećivao sam kako se negdje pasivna konstrukcija zamijenila aktivnom, i nije mi nimalo smetalo. Manje mi se sviđalo što glagolsko vrijeme ne ostaje uvijek isto, već se prevodi u prezentu što je izvornik izrazio aoristom ili futurumom. Stvar nisam potanje istraživao ni kritizirao, jer bih mogao doći u sukob sa stručnjacima za hrvatski jezik. A nisam ni smatrao pogrešnim što sam čitao, već sam se samo pitao zašto ne bismo ostali na pr. kod futura kad se u hrvatski futur lijepo čuje. Ali, priznajem, ima i ritam rečenica svoje opravdane zahtjeve.

Nešto posve drugo! Grčkih je složenica s prijedlogom *dys-* točno značenje da ide teško ono što znači drugi dio složenice. Evo primjera! Čitamo da je pravednik lopovima *dyschrestos* = teško uporabiv (2, 12). Prijevod glasi da pravednik »smeta«; moj bi prijevod bio »jer nam je težak«. — Sudovi su Božji *dysdiegetoi* = teško razjašnjivi. Prevodilac je preveo »nedokučivi«. — Neka je nevolja prema 17, 16 *dysalyktos* = teško izbježiva, prevodilac veli »neminovna«. To su sitnice, reći će tko. Eto, ja sam ih ipak spomenuo.

Ima nešto važnije, a to je prilično velika ovisnost hrvatskoga prijevoda o Bibliji jeruzalemskoj. Čujem već prigovor: »Pa što to smeta, kad je ipak Bj najbolji ili jedan od najboljih modernih prijevoda Sv. Pisma?« Da! ali i u tom izvrsnom prijevodu ima nedostataka. Osim toga, Bj ima fraza koje se, doslovno prevedene, u hrvatskoj Bibliji bez potrebe udaljuju od originala. Doslovni hrvatski prijevod bio bi isto tako lijep, ako ne ljepši. Napokon još opasnost da se ne shvate točno nijanse francuskog izraza! Da vidimo pojedine slučajeve!

»Okrutna je kob grešna roda«: cruel destin (3, 19). Izvornik doslovno: težak svršetak. — »Vidjet će kraj mudračev« (4, 17). Bez određenog subjekta u izvorniku, a u prijevodu »svjetina vidi«: les foutes voient. — 6, 4 »služiste nakani Božjoj«: servi le dessein de Dieu. Izvornik: »vladali se prema volji Božjoj«. — Hvali se hagiograf što mu je Bog podario

»istinisku znanost«: la science vraie (7. 17), točno prema originalu »znanje bez zablude«. Je li skrivila pogrešku francuska riječ science, koja znači i znanost i znanje? — 8, 15 »s narodom ću svojim biti dobrostiv«: parmi mon peuple. Original: *en plethēi* = pred mnoštvom. — Promatrajući stvorove, bili su ljudi »opčinjeni njihovom ljepotom« *charmés de leur beauté* (13, 3). Francuski glagol *charmer* znači opčiniti, no Francuzi se njime služe svaki dan za ono što im se sviđa, što ih zanosi. Naš grčki original veli da su ljudi uživali ljepotu stvorova. — U zlima egipatskim »rasla je ognju sve žešća moć«: le feu prenait une ardeur nouvelle (16, 17). Original kaže priprosto da je vatra jače djelovala.

Tih par primjera neka bude ovdje dosta! Na Bj osvrnuo sam već prije nekoliko puta. Opet ću nju više puta uspoređivati s hrvatskim prijevodom u popisu što slijedi.



Slijedi, dakle, popis primjedaba koje nisam mogao lako smjestiti pod prijašnje rubrike svoga članka. Metoda u tom popisu ista je kojom sam se služio u recenziji Psalterija (»Crkva u svijetu«, br. 1/1969, str. 55—64): najprije u svakom slučaju prijevod hrvatske Biblije, iza znaka / ono što predlažem (ne kao ljepše, nego kao točnije). Iza crtice — obrazlažem svoj prijedlog prema potrebi.

- 1, 4 ne ulazi... ne nastanjuje se. — Original ima futur, da tako kažem, gnomični, poslovični. Mogao bi ostati futur i u prijevodu. Postoji i u hrvatskom jeziku poslovični futur, na pr.: Neće grom u koprive.
- 1, 4 u tijelu grijehu podložnu / u tijelu ugreznom u grijeh. — Grčki izraz upotrebljava se za čovjeka koji je ugrezao u dugove.
- 1, 6 Bog proniče bubrege / Bog je svjedok njegovih bubrega (nutrine, srca). — Volim ja zadržati ideju Boga svjedoka naše savjesti. Bj: témoin de ses reins.
- 1, 10 glasak najtišeg gundanja / žamor gundanja.
- 1, 11 najtajnija riječ / tajni glas. — Neki drugi moderni prijevodi imaju također superlativ, ali ga nema u originalu.
- 2, 4 nestat će ga kao magle / kao magla raspršit će se.
- 2, 6 dobra sadašnja / stvarna dobra.
- 2, 7 nauživajmo se odabranih (Bj exquis) vina / ...skupocjenih vina.
- 2, 9 u pijanki našoj / na našoj raskalašenoj zabavi. — Grčki izraz ne označuje baš pijanku.
- 2, 13 on se hvasta / on se hvali.
- 2, 14 sama njegova pojava tišti našu dušu / težak nam je kad ga samo gledamo
- 2, 16 hvali se / hvasta se (alazoneuetai).
- 3, 10 jer su prezreli pravednike / jer nisu marili za pravednika.
- 3, 14 u Domu Gospodnjem / u hramu Gospodnjem.
- 3, 18 na sudnji dan / na dan presude (diagnoseos).
- 4, 11 uzdignut je / žurno ga je uzeo sebi. — Doslovno: bio je otet. Ne vidim da je u glagolu *herpage* uključeno značenje nekog uzvišenja, proslave; mislim da je uključeno ono što sam ja izrazio prilogom »žurno«.
- 4, 12 vihor požude / vrtlog požude. — *Rhembasmos* zapravo nije ni vihor ni vrtlog, ali jest nešto nemirno, nesređeno, što se vrti, dakle više vrtlog nego vihor.
- 4, 17 svjetina vidi kraj mudračev (Bj la fim) / ...smrt mudračevu. — *Teleute* (= kraj) običan je izraz za smrt.
- 4, 17 zašto ga je uzeo u zaštitu / ...učinio sigurnim.
- 4, 19 jer će ih Gospod strmoglaviti bez glasa / jer će ih Gospod razbiti i strmoglaviti a da ne pisnu riječi.
- 4, 19 otrgnut će ih od temelja njihova / uzdrmat će ih do temelja. — Gri: vele *ek themelion*, mi do temelja.

- 5, 1 vedro / vedro i slobodno. — *En parrhesia polle*, doslovno: velikom slobodom da se sve reče.
- 5, 2 iznenadnim spasenjem / neočekivanim spasenjem. — Grčki pridjev *paradoxos* znači nešto paradoksalno, neočekivano.
- 5, 7 bazali smo stazama propasti / nahodali smo se dosita ...
- 5, 9 kao kratkotrajan glas / kao prolazna novost.
- 5, 12 ne raspoznaje se staza (Bj chemin) njezina / ne zna se da je prolazila (proletjela, naime strijela).
- 5, 14 ona nestaje kao dim / ... rastvara se kao dim.
- 5, 16 zato će iz ruku Gospodnjih primiti kraljevsku krunu slave i vijenac ljepote / ... krasan ures kraljevski i krunu ljepote. — *Basileion* je kraljevska insignija; prevodim: kraljevski ures. *Diadema*, što prevodim *kruna*, bila je poveza, nad čelom urešena zlatom i dragim kamenjem. Nosili su je samo kraljevi. Cezar je rado priključivao svoju čelu vijencima, nikad se nije poslužio dijademom, jer bi to značilo da ukida rimsku republiku.
- 6, 1 vladani zemalja dalekih (Bj des terres lointaines) / ... krajeva zemlje.
- 6, 4 ne vladaste pravedno / niste pravo (orthos) sudili. — Ako vidimo u *ekri-nate* hebraizam, smijemo prevesti: vladaste.
- 6, 6 maleni su oprostjenja dostojni / najmanjima može se milosno oprostiti. — *Elachistos* je superlativ, nije dosta prevesti: maleni.
- 6, 6 moćnici će biti moćno kažnjeni / protiv moćnika povest će se stroga istraga (*dynatos etasthesontai*). — Prevodim točnije glagol, ali na žalost ode lijepa paronomazija originala *dynatoi de dynatos*, koju je prenio u svoj prijevod naš prevodilac: moćnici ... moćno.
- 6, 10 sami se posvećuju / ibit će priznati svetima. — Na sudu Božjem.
- 6, 17 želja je za poukom / briga je oko pouke.
- 6, 18 a posluh njezinim zakonima pouzdana je besmrtnost / a pažnja na zakone osigurava besmrtnost.
- 6, 22 što je mudrost i kako je postala / što je Mudrost i koje je njezino porijeklo (ili: kako se rodila, *pos egeneto*). — Da je Mudrost od vijeka, o tome nije dvojio hagiograf, a moj prijevod ne protivi se značenju glagola *egeneto*.
- 6, 22 nego ću je pratiti od početka / nego ću je istraživati od početka stvaranja. — To je puno vjerojatnije nego: od početka njezina, tj. Mudrosti.
- 6, 23 neću poći ni s pogubnom Zavišću / ... sa zavišću, koja (se) izjeda (*phtho-no tetekoti*).
- 7, 9 sa draguljima / s draguljem neprocjenjivim.
- 7, 14 postaju prijatelji Božji / spremaju sebi prijateljstvo Božje.
- 7, 15 kako me savjetova / prema uvidavnosti. — Da je govor o savjetu Mudrosti, uz *gnomen* stajala bi posvojna zamjenica.
- 7, 17 naučio me ... svojstvima prapočela / ... djelovanju prapočela. — I u Bj čitam »les propriétés«, no točnije je značenje riječi *energeta* djelovanje, učinak, također moć.
- 8, 2 za njom čeznuh / nju tražih.
- 8, 2 da mi bude zaručnica / da je dovedem sebi zaručnicu.
- 8, 3 podaruje sjaj / očituje sjaj (*doxazei*). — Tj. intimitnost s Bogom očituje sjaj podrijetlu Mudrosti.
- 8, 8 ako li tko čezne za većim znanjem, ona poznaje prošlost i pririče budućnost, vična je izrekama i umije odgonetati zagonetke / ... davnu prošlost ... vješta je umjetnim izrekama i odgonetanju zagonetaka. — *Veće znanje* na početku retka stoji za grčku riječ *polypeiria*, koja bi se bolje prevela: bogato (veliko, obilno) iskustvo.
- 8, 16 samo užitak i radost / veselje i radost.
- 8, 19 bijah mladić sretne naravi i imao sam dobru dušu / bijah dijete sretne naravi i dobru sam dušu dobio kao dio. — Priznajem ipak da se *elachon* može prevesti jednostavno: dobio sam.
- 9, 5 nesposoban shvatiti / malo sposoban (*elasson*) ...
- 9, 11 svojom moći / svojom sjajnom moći.

- 10, 8 nisu slijedili puta mudrosti / mudrost su mimoišli.
- 10, 8 izgubili su spoznaju o dobru / tu su štetu trpjeli da nisu spoznali dobro.
- 10, 12 darovala mu pobjedu / pribavila, dosudila mu pobjedu. — Jedan je glagol u originalu, ali ga je teško jednim glagolom prevesti.
- 10, 18 preko mora... preko vode / kroz More... kroz vodu.
- 10, 21 jezikom rječitim / jezikom razgovijetnim. — Isti pridjev *tranos* točno je preveden 7, 22: *pronicev*.
- 11, 6 nijeku zamućenu krvlju i blatom (Bj sang mêle de boue) / zamućenu trulom krvlju. — U pridjevu *lythrodes* ništa ne označuje blato.
- 11, 7b unatoč svakoj nadi (Bj contre tout espoir) / nenadano (anelpistos).
- 11, 15 bijedne životinje (usp. Bj) / jeftine (bezvrijedne) životinje. — Isti pridjev *euteles* dobro je preveden 13, 14 i 15, 10. U knjizi *Mudrosti* govor je o jeftinim životinjama, tj. gmazovima, mačkama, koje su šivali Egipćani. I konj je bijedna životinja, ali nije *euteles*, jeftin.
- 11, 17 mogla je poslati / nije bila u neprilici da pošalje.
- 11, 18 nigaju pare smrdljive / sipaju praskav dim. — Doslovno: praskanje dima.
- 11, 20 otpuhani tvojom silinom / ... dahom tvoje moći.
- 11, 24 ne mrziš ni jedno koje si stvorio / ne zazireš (nije ti odvratno)...
- 12, 2 koristi ih i opominješ za grijehе njihove / koristi ih sjećajući u čemu griješe.
- 12, 15 nedostojno je moći tvoje / smatraš protivnim tvojoj moći. — Grčki pridjev *alotrios* = tuđ mogao bi se također prevesti: nespojiv.
- 12, 18 ti, silni gospodar / ti, koji imaš u vlasti svoju silu.
- 12, 24 najgore i najprezrenije od životinja / životinje i među odbojnicima najprezrenije.
- 13, 4 sila i snaga / sila i djelovanje. — Može se *energeia* prevesti snaga, ali je više tim izrazom izražen *actus*, čin, djelovanje.
- 13, 9 koliko su lakše mogli otkriti Gospodara svega toga / kako nisu brže otkrili...?
- 13, 11 brižljivo / vješto (eumathos).
- 13, 13 umijećem nehotičnim / umijećem odmora (zabave). — Ono »nehotičnim« ima valda značiti da onaj koji u vrijeme odmora, za zabavu, rezucka malog kumira nema ozbiljnu nakanu da stvori umjetninu.
- 13, 15 mikladnu kućicu / dostojnu mu kućicu. — Kumiru naime. Ironija!
- 13,16 pobrine se tako za nju da ne padne / da ne padne, dakako, pobrine se... — U čestici *un* = *dakle* osjećam ja ironiju, koju prevodim: dakako. Opet je govor o kumiru.
- 13, 18 utječe se za pomoć samoj nemoći / ... najneiskusnijemu (*to apeiroton*). — Opet prezirno o kumiru. Naš se prevodilac poveo za Bj: »il supplie l'impuissance mème«, i još je k tomu stvorio lijepu paronomaziju: pomoć... nemoć. U izvorniku tih figura nema.
- 14, 6 nekoć / u pravrijeme (*arches*).
- 14, 8 a prokleta krivobožacka rukotvorina i onaj koji je načini / a krivobožacka rukotvorina, prokleta ona i onaj... — Apsolutni nominativ na početku (*casus pendens*) zvuči lijepo i hrvatski, barem meni.
- 14, 9 Bogu su mrski / ... jednako mrski.
- 14, 20 počela pridavati božanske počasti onomu koga je nedavno slavila kao čovjeka / počela smatrati božanskih počasti vrijednim onoga koga je nedavno častila kao čovjeka.
- 14, 24 ne čuvaju više čistoće ni tijela ni ženidbe / ... ni života ni ženidbe.
- 14, 31 ni moć prizivanih idola / ni moć onih kojima su se kleli.
- 15, 5 koji u budalama potiču žudnju / koji u budalama, kad ih vide, potiču žudnju.
- 15, 8 i možda — o napora na zlo data! — od iste gline pravi ništavnog boga (prema Bj) / i trudeći se na zlo, od iste gline... — Original bez retorike.
- 15, 8 od zemlje sazdan / od zemlje nastao (*genetheis* je dorski oblik, ima isto značenje kao *genemenos*).
- 15, 15 prstima / prstima (svojih) ruku.

- 15, 15 ni nogama hoditi / a noge su im nesposobne za hodanje.
- 16, 1 mnoštvom kukaca / ... životinja. — Kukce je uveo prevodilac, pošto je baš spomenuo životinje. Nije trebalo da ih spominje. Izvornik ima samo »kažnjeni sličnim«; u svrhu jasnoće smije se prevesti »kažnjeni sličnim bićima«.
- 16, 3 Egipćanima... a narodu si svojem / onima... a ovima. — Kontekst je tako jasan da su pokazne zamjenice dosta, u originalu i u prijevodu.
- 16, 3 poklonio jelo čudesno / udijelio užitak izvanredan.
- 16, 5 srdžba tvoja još ne bješe došla do kraja / nije do kraja potrajala srdžba tvoja.
- 16, 7 tko god je u nj pogledao / ... se k njemu okrenuo.
- 16, 7 po onom... zbog tebe / ...po tebi. — U originalu čitamo dvaput isti prijedlog, *dia* s akuzativom, koji ovdje označuje djelotvorni uzrok. A hrvatsko zbog?
- 16, 10 a sinovima tvojim nisu naudili / a sinove tvoje nisu svladali (*enikesan*).
- 16, 14 niti izbaviti dušu oduzetu / ...koju je Podzemlje primilo. — Doslovno: dušu primljenu. Podrazumijeva se Had, koji je dušu primio.
— Općenito, ne samo za Izraelce u Egiptu.
- 16, 17 jer se svemir borio za pravednike / svemir se naime bori za pravednike. — Općenito, ne samo za Izraelce u Egiptu.
- 16, 20 slao mu s neba gotov kruh / pribavio...
- 16, 21 pokazao si svojim darom / ...svojom hranom. — Grčki je izraz *hypostasis*, inače termin filozofski, ovdje izraz za hranu. Kao francusko (*moyen de*) subsistance može značiti ono čime se čovjek uzdržava. I neko jelo (nešto kao hladetina) zvalo se u pluralu *hypostaseis*.
- 16, 21 jer je dar ugadao svakom teku i mijenjao se u što je tko htio / a služeći teku onoga koji se njome hranio mijenjalo se u što je tko htio.
- 16, 28 prije svjetla zorina / kod izlaza sunca.
- 17, 2 postadoše sužnji tmine / ležali su sužnji tmine.
- 17, 4 kobne utvare / tmurne utvare.
- 17, 9 bijaše im na užas gmizanje životinja i šištanje zmija / poplašeni zvijenima što su prolazile i zmijama što su šištale (ginuli su od straha). — Što ispravljam samo je ovo: glagol *eksobein* znači poplašiti, tako da bi čovjek pobjegao. *Parodos* znači prolazak, ne gmizanje. Poplašeni povezano je u originalu s onim »ginuli su od straha«.
- 17, 14 strašnim sablastima / čudnovatim sablastima.
- 17, 18 sve ih ispunjaše užasom / sve ih je plašilo i ubijalo. — *Ekphobein* znači plašiti, *paralyein* paralizirati; ovo posljednje prevodim: ubijalo.
- 17, 20 teži od same tame bijahu oni — teret sami sebi / sami sebi bili su teži od tame.
- 18, 20 ali se napast smrtna dotakla i pravednika / ali se kušnja smrti... — I pravednici su iskusili (okusili) smrt.
- 18, 21 jer se brzo za njih zauzeo čovjek / pohitio je naime i borio se za njih čovjek. — Budući da se spominje oružje tog čovjeka, ostanimo kod točnog prijevoda *proemachesen* = borio se za njih.
- 18, 22 zatornika / kažnjavatelja.
- 18, 22 otačke prisege i zavjete / prisege dane ocima i zavjete (saveze).
- 18, 24 na vijencu oko glave tvoje / na kruni glave tvoje. — *Diadema* nije ni vijenac ni kruna, ali više kruna nego vijenac.
- 18, 25 pred tim uzmaknu zatornik, predade se / ...zatornik, toga se prepade. — Predade možda je štamparska pogreška.
- 18, 25 samo je malo okušao srdžbu tvoju i bijaše mu dosta / samo okušati srdžbu bilo je dosta. — Prevodilac je napravio zatornika (nekog anđela?) onim koji je okušao srdžbu Božju. Meni se čini da je okušao (eksperimentirao) srdžbu sam Bog, tkoji se srdio.
- 19, 2 i brzo ih ispratiti / i brzo ih otpremiti. — Zar su Egipćani ispratili Izraelce?

- 19, 3 još im teška žalost bijaše na sru / još su naime bili zaposleni oplaki-
vanjem. — Grčki tekst veli da im je žalost još bila u rukama. Još su
obavljali sve što egipatski običaj propisuje kod smrtnog slučaja u obi-
telji. *Penthos* može biti osim toga ne samo žalost, već sam mrtvac.
Žalost u sru osjećat će Egipćani još dugo poslije smrti prvorođenaca.
A da polete u potjeru za Izraelcima, ta im je misao došla već kad su
bili zaokupljeni oko svojih mrtvaca.
- 19, 4 da svojim mukama dodaju još jednu / da popune kaznu (koja je manj-
kala njihovim mukama).
- 19, 10 još se sjećahu događaja u tuđini / sjećahu se naime što su doživjeli još
pripadnici u tuđini.
- 19, 14 jer dok oni... ovi. — »Oni« su Sodomljani, »ovi« su Egipćani. Koliko
će čitatelja Biblije to pogoditi? Ja bih barem mjesto »oni« metnuo
»Sodomljani«.
- 19, 17 svaki je tražio svoja vrata / ... prolaz na svoja vrata.
- 19, 21 plamenovi ognjeni nisu pržili meso životinja propadljivih / ... izjeli
(emaranan) meso životinja lako propadljivih.



Moja je kritika pri kraju, kritika isključivo egzegetska. Sud o ljepoti
i stilu hrvatskog jezika u prijevodu prepuštam onima koji su za to stru-
čnjaci, a nadam se da će biti vrlo pozitivan i pohvalan. Ako mene sada
netko pita u kojem sam dijelu knjige Mudrosti imao više posla, reći ću:
»U drugom.« Zašto? Razlog je tomu najprije u samom tekstu. Drugi je
dio teži nego prvi. Pjesnička inspiracija — ne govorim o inspiraciji biblij-
skoj — često popušta u drugom dijelu. Kao da se hagiograf istrošio u svo-
jem prvom poletu. Za naš ukus, velim, jer kažu neki da je stare Židove
baš drugi dio napose zanimao: zaštitu Božja nad njihovim narodom i osuda
koja pada na pogane.

Drugi je razlog možda u samim prevodiocima. Ne tvrdim ništa, kad
ne znam, ali takav je moj dojam da su više pažnje posvetili prvomu dijelu
svete knjige, gdje ima za uporabu liturgičnu, za život duhovni i za propo-
vijedi toliko krasnih ideja, tako lijepo izraženih. Ironiziranje idololatrije u
drugom dijelu za nas nije više praktično. Opširno i hiperbolično opisivanje
kazne kojom Bog kažnjava pogane nama u postkoncilskom dijalogu kao
da smeta. Bogonadahnuto je i ono što o tome čitamo u knjizi Mudrosti, no
Isusova ljubav prema samim neprijateljima i progoniteljima diže se više.
Ako ima, dakle, u drugom dijelu knjige nedostataka koji su slijedili iz
manjeg zanimanja prevodilaca, ti nedostaci opet nisu toliko da bi ispra-
vljanje tražilo mnogo truda, mnogo vremena.

Moja kritika prijevoda jedne knjige pričinila će se duga. A što bi istom
bilo da sam potanko isticao sve što je u prijevodu točno i lijepo! Na žalost,
na to nisam dospio. Čitatelji Biblije to ipak i bez mene već uživaju. Rekao
sam u svojem prikazu nešto o Mudrosti ukoliko je *technitis*. Radnica?
Umjetnica? Naše je prevodioce brižno nadahnjivala i kao radnica i kao
umjetnica, naše vrsne egzegete više kao radnica, naše isto tako vrsne
stručnjake za hrvatski jezik više kao umjetnica. Tako neka im dalje po-
maže, kad oni, prema njemačkom izrazu, neće da sjede na svojim lovori-
kama, već svoje djelo usavršavaju za nova izdanja, koja će nas uvelike
razveseliti.

Albin Škrinjar DI